

Gentofte-bondens testamente

holberg.nu

49/2012

Redaktion og fotos: Bjørn Andersen

Version 2.5 - 01.11.2012¹

Udgødeligheds Havn
 hviler her den ædelige Leve af
 den agtbare Bønde
 Salig Cornelius Lorentzen
 Selveier af Steengoard
 fød i Sienlaste 1710 død 1788
 23 Aars kjerlig Egteskab levede han med sin
 Gudsfægtige Hustru
 Johanne Laurits Datter
 fød i Steengoard 1714 død
 og udsignedet af Gud i dette Egteskab med
 1 Søn og 9 Døttre som overlevede ham
 og hans Søn
 Lars Corneliusen
 Selveier af Steengoard
 født 1781 død 1829

Da Steengoard blev hans ier udsøgt med Herrens Hænder
 His Manden lyst og Mod for at se Trædøms Mand
 Med et log skub og med et løst Strøker spærer Sæpke
 og sendt i Jordens Kædd langt over i det Højsæ
 Men Leiler for hans Døds og se hvor
 En Slibe en Dampsen fuge og hall af
 Din Rigdom udsæd og alle sine Tro
 For steddig udi Herrens Hænder

Indhold

1 Stenen på kirken.....	4
2 Christen Pram's og Knud Lyne Rahbek's interesse.....	5
3 Christian Lindencrone's kuldsejlede forsøg.....	6
4 Eigaard under et optrækkende uvejr o. 1801 eller var det allerede o. 1793?.....	7
5 Amtmandens yngre bror, Christian Høegh.....	8
6 Minerva for April Maaned 1788.....	9
6.1 Et Testament,.....	9
6.2 No. 4830.....	10
7 Tilføjelser om familien og gården.....	13
8 Bernstorff-støtten 1773, 1783 ... og 1866.....	14
9 Henvisninger og noter.....	19

1 Stenen på kirken

På Gentofte Kirke's udvendige østvæg er en stor og smuk sten² for en bonde, hans kone og hans søn og efterfølger; Cornelius Lorentsen hed bonden [1740-1788] som var blevet skubbet eller tvunget til at blive fæstebonde og siden til at blive selvstændig³ og ejer af en gård, Steengaard⁴. Han var - formentlig - én af dem der senere stod 'bag' opsætningen af Johannes Wiedewelt's Bernstorff-støtte⁵ kort derfra - dér hvor Kongevejen gik og hvor Lyngbyvejen går i dag?

Konen hed Johanne Laurits Datter, sønnen - den eneste i flokken - Lars Corneliussen - men der var osse 8 døtre, de fleste var ældre, men én var yngre end Lars.

Et kort over hele området kan findes på nettet, se *Henvisninger* [pdf-udgaven, s. 19] til sidst.

Teksten på tavlen er omtrent:

I Udødeligheds Haab
hviler her den dødelige Deel af
den agtbare Bonde
salig Cornelius Lorentsen
Selv-Eier af Steengaard
født i Gjentofte 1740 død 1788
I 23 Aars kierlig Ægteskab⁶ levede han med sin
Gudfrygtige Hustrue
Johanne Laurits Datter
født i Moerløf⁷ 1744 død [1806]⁸
og Velsignedet af Gud i dette Ægteskab med
1 Søn og 9 Døttre som overlevede ham
og hans Søn
Lars Corneliussen
Selvejer af Steengaard
født 1781 død 1822

Da Steengaard blev hans Eie ved gavmild Herres Haand⁹
Fik Manden Lyst og Moed, forjog al Trældoms Aand
Med Klogskab og med Flid han stræber sparer sanker
og fandt i Jordens Skiød langt over alles Tanker

Men Læser tæl hans Aar og see hvad Livet er
En Røg, en Damp, en Taage og hast at søge her
Din Rigdom udi Gud at Jesu Troe og Lære
Lev stadig udi den saa dør du vist med Ære

Husbonden havde pådraget sig en dødelig sygdom, *den tærende syge* - tuberkulose - og dét havde nødet ham og hans kone til at gøre testamente i december 1787 med præsten - Christian Høegh [se nedenfor: Ove Høegh-Guldberg] og en nabo, gårdmand Peder Jensen¹⁰, som vitterlighedsvidner.

Testamentet blev - sandsynligvis ved præstens mellemkomst - trykt i april 1788 i tidsskriftet *Minerva* der blev udgivet af et par politisk interesserede litterater Christen Pram og Knud Lyne Rahbek¹¹. Digteren Jens Baggesen fik nogle af sine tidlige ting trykt i samme tidsskrift¹².

2 Christen Pram's og Knud Lyne Rahbek's interesse

Hvad der gjorde testamentet særlig interessant på dén tid var at der var tale om en hovbonde som var blevet selvejer og som alene gennem *forbedret dyrkning* havde skabt sig en formue.

Bonden gjorde i 1787 sin gård op til 4.000 rigsdaler og sin besætning til 1.000; desuden havde han ikke færre end 8.000 rigsdaler liggende i panteobligationer¹³.

Bonden og hans familie var et synligt bevis på at den gavmilde Herre, den ældre Bernstorff, havde ret i at det ville være til gavn for alle, ikke mindst for de berørte familier, hvis de fik mulighed for selv at tage et virkeligt ansvar og for at høste udbyttet af deres planlægning og indsats - men selv sagt også bære de tilbageslag og tab der måtte komme.

Det var dén historie Pram og Rahbek ville have ud, for den fremkom på et tidspunkt hvor 'man' ganske vist var kommet i gang med at diskutere landboreformer, men hvor processen endnu ikke løb hverken hurtigt eller af sig selv; mange bønder var skeptiske på dette tidspunkt - og der var adskillige godsejere der var imod. I 1788 besluttede Kronprinsen (den senere Frederik 6') - og hans far, Christian 7' - at stavnsbåndet¹⁴ fra 1733 skulle afvikles, men ikke på én gang, over en årrække.

Testamentet er selv sagt indrammet af de muligheder og begrænsninger der lå i tiden. Husbond var dén der ledede og fordelte arbejdet, men han gjorde det i samråd og samarbejde med sin kone - det fremgår både direkte og indirekte. For det andet lå det i 'kortene' at det måtte være en *søn*, i dette tilfælde var der kun én, der til sin tid skulle tage over. I dén tid der måtte gå fra husbond faldt fra og til sønnen kunne tage over måtte konen lede arbejdet og tage de nødvendige beslutninger, men i samråd med en kurator.

3 Christian Lindencrone's kuldsejlede forsøg

C.E.A. Schøller har skrevet denne artikel i *Dansk Biografisk Lexicon* [1' udgave]:

Lindencrone, Christian, 1705-72, Godsejer. Chr. Lintrup er født 24. Dec. 1705; som ganske ung traadte han i Ostindisk Kompagnis Tjeneste, hvor han 1733 var stegen til Overassistent. 1736 blev han Supercargo og gjorde som saadan 3 Rejser Med Kompagniets Skibe til Kina; hjemkommen fra den sidste Rejse 1741 traadte han ud af Kompagniets Tjeneste og giftede sig 7. Nov. 1742 med Mette Holmsted (f. 14. Juli 1722), Datter af Etatsraad, Borgmester Fred. H.

1743 blev han udnævnt til Kammerraad og købte s. A. af Kongen Gjorslev, Søholm og Erikstrup med i alt 2.668 Tdr. Hartkorn for 60.000 Rdl.; disse Godser, som fra 1718 havde været Rytterdistrikter, og som vare i en elendig Tilstand, søgte han paa alle Maader at forbedre. Han byggede Skoler, ombyggede Gaardene, indførte Kartoffeldyrkning, indskrænkede Hoveriet og eftergav 1760 i Anledning af Enevoldsjubilæet Bønderne Restancer til et Beløb af 16.000 Rdl.; endelig ophævede han 1767 mod Bøndernes Ønske Hoveriet og indførte 1769 Arvefæste paa yderst billige Vilkaar. Hans Reformer kom imidlertid for tidlig, og alle hans Bestræbelser vare forgjæves; Bønderne sank stedse dybere i Fattigdom, vel til Dels paa Grund af, at der ikke samtidig fandt en Udskiftning Sted.

L., der 1756 var bleven optaget i Adelstanden under Navnet Lindencrone fik 1763 sine Godser oprettet til Stamhus; 1766 blev han udnævnt til Etatsraad, og han døde paa Gjorslev 17. Avg. 1772; hans Hustru døde i Kjøbenhavn 28. Nov. 1793.

4 Eigaard under et optrækkende uvej r o. 1801 eller var det allerede o. 1793?

Maleren Jens Juel¹⁵ har få år senere malt en anden gård under Bernstorff, Eigaard i Ordrup-området - dvs på et tidspunkt hvor denne gård var blevet flyttet ud fra Ordrup By til sine jorder.

Billedet kan ses på SMK's internetsted - enten ved at søge efter 'Eigaard' eller ved at gå ind på adressen: <http://www.smk.dk/udforsk-kunsten/samlingerne/dansk-og-nordisk-kunst-1750-1900/highlights/jens-juel-en-sjaellandsk-bondegaard-under-et-optraekkende-ujejr/>

Der er to forskellige meninger om hvornår billedet er malt. Kasper Monrad på SMK mener at det må være sket før 1794, hvad han begrundet med at den kunstinteresserede godsejer Johan von Bülow ifølge et samtidigt brev købte maleriet dét år¹⁶.

L. Gotfredsen der har skrevet grundigt om de bernstorffske gårdes og Gentofte Kommune's topografiske historie mente i en bog fra 1950'erne at billedet først kunne være malt omkring 1801. Begrundelsen var at den gamle gård gik til i 1798 da Ordrup By blev hærget af en omfattende brand - og at den nye gård først blev bygget derefter. Eftersom Jens Juel døde i 1802 var et sandsynligt tidspunkt omkring 1801¹⁷.

Men måske er begge tidspunkter 'rigtige' men i hver sin henseende? Formentlig er gården flyttet ud på sine jorder 'før 1794' - og malt af Juel. Og formentlig er den gamle gård forblevet i byen og brugt af 'familie' eller andre ... indtil den brændte i 1798?

5 Amtmandens yngre bror, Christian Høegh

Den tidligere professor ved Holberg's Akademi i Sorø Ove Høegh-Guldberg¹⁸ havde deltaget i kuppet mod Struensee i 1772 og havde i et dusin år stået i spidsen for statsapparatet. I 1784 gennemførte Kronprinsen imidlertid - trods forhindringer fra Guldberg' side - det næste kup og den ældre Guldberg måtte derfor retirere til en fjernere position, amtmandsstillingen i Aarhus.

Den ældre Guldberg havde en yngre bror, **Christian Høegh** [Hans Jørgen Christian Høegh] [1738-1805] som synes at have været mere i overensstemmelse med 'tidens' krav om modernisering end hans ældre bror var. Den yngre var blevet præst i Gentofte, og det var ham som i 1787 var vitterlighedsvidne på bondens testamente. *Muligvis* var det også ham der stod bag mindetavlen for Cornelius Lorentsen?

Christian Høegh var præst i Hillerslev og Kåstrup i Thy men var kommet til Gentofte i 1783 - måske takket være broderlig protektion? Foruden at være præst blev han landøkonomisk aktiv, både i handling og som forfatter¹⁹. Om Høegh har kendt til Povel Juel's skrift fra 1722 - *En god Bonde* - vides ikke pt²⁰, ej heller hvad han evt har mént om det.

Landøkonomen H. Hertel²¹ har skrevet dette om Høegh i *Dansk Biografisk Lexicon* - DBL - 1' [<http://runeberg.org/dbl/8/0222.html>]:

'Som Datidens andre Præster ejede han praktisk landøkonomisk Erfaring; han hørte med til den store Kreds af Landmænd og Præster, der i Aarhundredets Slutning med næsten febrilsk Iver kastede sig over Landbrugsæmner og fremsatte en Mængde *patriotiske Forslag* vedrørende Landbruget.

H.s største litterære Arbejde var et fortjenstfuldt Skrift, en *Vejvisning for en Bonde, som har faaet sine Jorder udskiftede af Fællesskabet*, der vandt Landhusholdningsselskabets 1. Guldmedaille 1794, udkom 1795, 2 Aar efter optoges i Selskabets Skrifter og senere blev oversat paa Tysk og Svensk.

Efter Loven af 15. Juni 1792 gik Udskiftningen for sig med rivende Hast, og Skriftet kom derfor i rette Tid og blev med sine mange, udførlige og gode Raad og Vejledninger til stor Nytte. Det gav ikke blot Anvisning paa, hvorledes Bonden skulde *modtage en udskiftet Lod*, indhegne den osv., men ogsaa Regler for Sædens Behandling, Kløveravl, Heste, *Fækreature*, *smaa Kreaturer* osv. I Olufsens *Annaler* I, *For Sandhed* III og andre Steder behandlede H. end videre forskellige landøkonomiske Spørgsmaal.'

6 Minerva for April Maaned 1788

6.1 Et Testament,

hvorved en siellandsk Bonde bestemmer Deelingen af en af ham selv erhvervet Formue af meere end Tretten Tusinde Rigsdaler.

Dette os i Hænde faldne Document ansee vi saa interessant og saa vigtigt, at vi troe det vor Pligt, og at vi med glæde os høiligen ved, her i vore Samlinger at kunne gjøre det offentligt.

En siellandsk Bonde, der kan bestemme Deelingen blandt sine Børn af en saadan Formue, er uden Tvivl et hidtil meget sieldent Særsyn. At denne Bonde, ved sin Bondegaards Tiltrædelse for lidet over Tyve Aar siden, var en fattig Huusmandssøn, som ved Tvangsmidler maatte nødes til at antage Gaarden, da han, i Betragtning af sin tomhændede Fattigdom, og af Frygt for de paa Godset foretagne Landvæsens-Forandringer, vægrede sig ved at tiltræde den, dette gjør Exemplet end meere fremskinnende.

At denne Bondes Tilstand er saadan, og at tillige alle de andre Bønder paa Godset ere velholdne, og mange formuende, masske ligesaa formuende Folk som han; at Herligheds-Eieren, der modtog Godset under de mest byrdefulde Vilkaar, og saadanne, at et aarligt Tab efter den forrige Forfatning var ham vist [= sikkert], bortgav samtlige sit Gods Fæstegaarde, og gjorde dem til EiendomsGaarde; at han paa mulige Forbedringer paa Godset, paa Opmaalinger, Indhegninger zc, [= etc.], anvendte de fornødne Summer, og endda, medens Bønderne saaledes tiltog i Velstand, meere end fordoblede sin egen Indtægt af Godset - alt dette giver dette Document Vigtighed og Interesse.

Bonden, som har gjort dette Testament, blev tvungen til Gaard paa Godset Bernstorff, nys før Forandringerne paa Godset bleve fuldbyrdede. 1767 fik han, som de andre Godsets Bønder, sit Eiendoms-Brev paa den udskiftede, indeelte og indhegnede Gaardspart; og 1787 gjør han Testamentet.

Godsets og Bøndernes Forfatning var førend Forandringen under det Maadelige; Bønderne stode i den evige Skatterestance. Paa otte eller ti Familier nær, siger Baden (Beskrivelse over den ny Indretning paa Bernstorff, S. 24.) var der ingen Bonde, hvis Tilstand man jo bedst kan forestille sig, naar man seer den usleste paa et Herremandsgods. - Bønderne leve nu i Velstand, og Restancer ere ubekjendte. Uden tvivl er Beliggenheden saa nær ved Staden dem fordeelagtig; men den havde de dog ogsaa i deres forrige usle Forfatning: og adskillige Fordeele, for Ex. Kiørselen til Dyrehaven, og ellers for Kiøbenhavns Indvaanere, betiene de sig mindre af, end de forhen i den slettere Tilstand gjorde.

Grev Bernstorff modtog Godset 1764, ophævede Fællesskabet 1765, 1766 og 1767, i hvilket sidste Aars 1ste October han gav alle Bønderne Eiendoms-Skiøder. Indretningerne kostede Greven (se Badens Beskrivelse, S. 157, og C. A. Fabricii [= Christian Albrecht Fabricius] sidste Stykke om de nye Indretn. i Landvæsenet, S. 86.) ei meere end halvottende tusinde Rdlr. Han modtog Godset med alle en Herlighedseiers Forpligtelser, næsten uden nogen af hans Fordeele, (da Kongen forbeholdt sig alle Indtægterne) undtagen Hoveriet, hvilket ham ei lod forrette, men betales med 15 Mk. for hver Tønde Hartkorn. Han tabte ogsaa i Førstningen aarlig nogle hundrede Rigsdaler, og nu ei allene taber Herlighedseieren intet, men har meere end eet tusinde Rigsdaler, uden nogensinde at staa i Forskud for Skatter, og Afgivter.

Producten var 1764 efter Justitsraad Hammelefs Beregning i hans korte Beskrivelse over Godsets Forfatning, Side 8 og 9, sytten tusinde sexhundrede to og halvfjerdsindstyve Rigsdaler ringere, end den befandtes efter en billig Beregning at være 1783.

Som et nyt Document for de fleste af disse Sandheder troe vi med rette at ansee dette Testament

for vigtigt. Testator har selv forklaret, hvorledes han har vundet den Formue, hvis Deeling han bestemmer; ei nemlig ved Melkesalg, Lystreisefragt og deslige, men ved forbedret Dyrkning af den velordnede Jord kom han til Velstand. - Det kan altsaa tiene som et practisk Beviis for, at Indretninger i Landsvæsenet, som de Bernstorffske der ei have forarmet Herlighedseieren, kunne baade aabne Jorddyrkeren Veien til at vinde Formue og al dermed forbundne Lykke, og tillige gavne Staten ved storligen forøget Product.

Vi haabe, at dette Testaments Bekiendtgørelse vil oplive det Haab, den faste glade Udsigt, til at deslige Exempler, efter Regjeringens almindelige Bestræbelser i Landboesagen, ville for Fremtiden ei allene ikke blive sieldne, men meere og meere almindelige; at ei allene Agerdyrker, ja heele agerdyrkende Stand, vil udrives af Armod og Kummer, som af Trældom, og derimod blive formuende og saa lykkelig, som velanvendt fri Vindskibelighed kan gjøre; men at tilligemed denne Stands Opkomst og Fordeel, Godseiernes, alle Statsborgernes, alle Stænders, heele Statens Fordeel vil blive disse ædle Bestræbelsers lyksalige Frugt.

[På særligt 'stempelt' dokument til 'En Rigsdaler']

6.2 No. 4830.

Paa Grund af vor allernaadigste Konges Forordning af 13de Mai 1769, dens 5te Art., der tillader Selveiere, at gjøre Disposition over deres Eiendomsgaarde, hvem af deres Børn eller Arvinger de vil unde samme, og paa hvad Vilkaar; haver jeg med min Kones Villie og Samtykke, og i Forventning om vor allernaadigste Konges Confirmation gjort, og hermed i Guds gode Navn gjør min Disposition og sidste Villie. Men for at give Oplysning om de Grunde, min Disposition bygges paa, maa jeg forudskikke nogen Underretning om min og min Families Beskaffenhed og mit Boes Tilstand.

Ikke høi Alder, thi jeg er kun 48 Aar, minder mig om, at beskikke mit Huus; men en tærende Sygdom, der svækker mig Daglig. Min Kone, Johanne Laurits Datter, der har været mig en troe Medhielper, er kun 44 Aar. Ikke nogen dødelig Sygdom er hun behæftet med, men dog ofte saa plaget af Gigt. I vort Ægteskab har Gud velsignet os med een Søn, ved navn Laurits, som er 7 Aar, og otte Døttre, som leve, hvoraf den ældste Datter er 22 Aar, og den yngste 2 Aar; ingen af Døttrene ere givte eller forsørgede. Med saa talrig en Børneflokk har den gode Gud velsignet vort Ægteskab, og Gud være Tak! alle føre og friske Børn. Saa mange Børn at opdrage, har saa lidet sat os tilbage, at vi, henrykte i og ydmygede over Guds rige Godhed imod os, maa erkiende, at Gud har velsignet os for Børnenes Skyld. Det er 23 aar siden vi komme i Ægteskab, og det begge med tomme Hænder, da den salige Greve af Bernstorff satte mig til den Gaard i Gientofte, jeg har, og det imod min Villie; thi jeg frygtede, som alle, at tage imod den, fordi Jordene vare under Udskiftning. Aaret efter fik jeg den Gaards-Part ved Lodkastning, som jeg nu boer paa, og da samme Lod var af de mindste, 58 Tdr. Land²², til 9 Tdr. Hartkorn, frygtede jeg end mere for Udkomme. Men opmuntret af den nærværende Greve af Bernstorff, gav jeg mig, i Tillid til Guds Forsorg, til at arbeide ret paa min tilfaldne Lod, og til at søge at formeere dens Afgrøde, og min Kone ei mindre, paa at anvende alt saa fordeelagtigt og sparsomt som mueligt. Da vi havde siddet 6 Aar i Byen, og samlet lidet Kræfter, flyttede vi, med 100 Rdls Hielp af vor høigrevelige Herskab, vor Gaard ud paa Jorden; og boende paa vor Lod, havde vi nu daglig al Opmuntring til at drive alt vel, hvilken vor Flid Gud og saaledes har velsignet, at det haar været underligt for vore Øine. Den bedste Kilde til vor Fremgang i Formue, maae jeg bekiende en Eng har været, som jeg strax lod vel indhegne, grøvte, jevne, og har gjødsket hvert tredie Aar; thi samme, tilligemed noget Eng udenfor, ligesaa behandlet, har givet de fleeste Aar 3000 Lpd.²³ Høe, endog naar Høet andre Steder havde slaaet feil. og Priserne derover vare høie paa Høet. Før denne Forbedring paa Engene avlede jeg kun 7 a 800 Lpd. Det meere Korn, og især Straae, som den velarbeidede og velgjødskede Ager ogsaa har givet, gav mig nu Leilighed, da jeg havde Mængde, baade af Høe og

Straae tilovers, at påtage mig Leverance til Herskaber.

Her er den sande Kilde, næst Guds Velsignelse, til den Formue, jeg er kommen til. Og denne, troede jeg, jeg burde forudsætte, før jeg opgav min Formue, at ikke nogen skulle tænke, den var indflødt af fremmede Kilder. Min Tilstand er da saaledes: ved mit høigrevelige Herskabs Naade eier jeg min skikkelig velbygte Gaard, Steengard kaldet, som jeg altid tør taxere for 4000 Rdlr., og Besætningen i samme inde og ude over 1000 Rdlr. Desuden eier jeg i reede Pandte-Obligationer 8000 Rdlr. Her maae jeg udbryde: Herre! hvor meget ringere er jeg, end al din Miskundhed og Troefasthed, som du haver viist imod mig! - Men da den vise Gud nu behager, ved en tærende Sygdom, at minde mig om min nærmende død, saa er intet mere naturligt, end at det ligger mig inderlig paa Hiertet, at anordne saaledes alle Ting for min kiere Kone og mange umyndige og uforsørgede Børn, at den ved Guds Velsignelse af os samlede Formue baade kunde komme dem til den bedste Nytte, og tillige til den retfærdigste Deeling, hvilket jeg, som Fader til dem alle, ikke kan tvivles om, at vil jo paa det retfærdigste iagttage. Og derfor herved, efter et Overlæg med min Kone, og efter egen bedste Overveielse, anordner og bestemmer jeg med min Gaard og efterladende Formue, saaledes som følger:

1) Efter min Død bliver min Kone, som jeg er overbeviist om, aldrig tænker paa noget Ægteskab meere, hensiddende med Gaarden og al vor Eiendom uregistreret, uskiftet og udeelt, driver Gaarden og alt, det bedste hun formaaer, holder Gaarden i den bedste Stand, Midlerne sammen, og ved Guds Velsignelse søger at formeere dem. Og til Hielp for hende, skal jeg inden min Død søge at formaae en fornuftig og duelig Mand til at være hendes Curator, med hvem hun da skal overlægge alt, og bestyre alt til Boes Vel og Fremme. Men til Sikkerhed for de mange Umyndige, paalægger jeg min Kone med sin Curator, aarlig at forfatte et skriftligt Document over Boets sande Tilstand, og insinuere²⁴ samme til Hans Høigrevelige Excellence Hr. Statsminister Greve af Bernstorff, som min Gaards Herligheds-Eier, af hvem jeg venter, og underdanigst vil udbede den Naade, paa dette mit Testamente at give sit naadige Samtykke, til at modtage saadant Document aarlig; og dersom Høistsamme skulde befinde, at Gaarden og Midlerne forringes, uden sande Aarsager, eller at dette mit Testament ikke i eet og alt opfyldes, som det bør, at han da ville ved dette kongelige confirmerede Testament være bemyndiget, enten at beskikke min Enke en anden Curator, eller tage hvad andre sikre Veie han kiendte, til denne min Dispositions nøiagtige Opfyldelse.

2) Min Kone skal, om Gud bevarer hende i Live, og hun vil, saaledes blive hensiddende med Gaarden, indtil vor eeneste Søn er 25 Aar [dvs i 1806]. - Saa mange af vore Døttre, som inden den Tid kan blive ugifte, skal hver gives i Fædrene- og Mødrene-arv 1000 Rdlr., foruden hvad skikkeligt Udstyr, Boet efterhaanden kan formaae. Døer nogen af Døttrene i denne Tid ugift, da skal sammes tillagte 1000 Rdlr. henfalde til de andre Døttre, saavel til dem, som allerede kan være gifte, som til de ugifte; thi de 8000 Rdlr., som jeg nu eier i reede Capitaler, skal være Døttrenes Arv alleene, uden at Moderen eller Sønnen skal have nogen Arveret i, eller til samme.

3) Lever min Kone med vor Søn til hans 25de Aar, da skal hun overdrage ham Gaarden med al sin Besætning, som den da er, baade ude og inde, Levende og dødt; thi Gaarden med alt det Eiende, undtagen de 8000 Rdlr., skal være hans Fædrene- og Mødrene-arv. Men førend denne Overdragelse maa ske, enten naar han er 25 Aar gammel, eller før, om Moderen tiltroer ham Duelighed og Stadighed dertil, da skal de endnu ugifte Døttres Arve-Capital udtages af Boet, og drages under den høie Oberformynders Bestyrelse, og Moderen gives ved en lovlig Contract med Sønnen saadan Undertag²⁵ eller Aftægt af Gaarden, at hun kan være sikker for anstændigt Udkomme, saa længe hun lever, om hun skulde ville flytte fra Sønnen. Og vil hun udflytte, maae hun ogsaa udtage af Indboet, hvad hun behøver til Boesættelse for sig selv med de Døttre, som endnu kunne være ugifte. Og hvad hun da efter saadan Udflyttelse efterlader sig, naar hun ved Døden afgaaer, skal allene tilfalde de Døttre i Arv, som ere ugifte, og følgelig ingen Udstyr have faaet; og ere Døttrene alle gifte, da arve de hende alle lige. Men bliver Moderen ved Sønnen, og finder sig der fornøiet indtil sin Død, da beholder Sønnen eene alt, undtagen hendes Klæder, og hvad hun af Linnet og andet kan have henlagt til de ugifte Døttre.

4) Skulde min Kone ved Døden afgaae, inden vor Søn fylder sit 18de Aar, da, uagtet at Boet saa

nødvendig maae tages under Skifte-Behandling, saa skal dog Gaarden med al sin udvendige Besætning af Levende og Dødt, samt alt hvad der er af Sæd eller Afgrøde, inde eller ude, eene og allene tilfalde vor Søn i Arv; ligeledes ogsaa alt, hvad som hører til Bryghuus- eller Kjøkkenredskaber, samt en Seng til ham selv og 2 Folkesenge, tilligemed de nødvendige Borde, Stole og Bænke. Alt dette skal, tilligemed Gaarden, uden nogen Taxation og Vurdering, udlægges til hans Arv; da han derimod ikke skal have nogen Deel i de reede Midler, eller i den øvrige Deel af Boet, hvilket alt skal være til Deeling imellem hans ugifte Søstre, da de af dem, som kan være gifte, skal have givet, mod 1000 Rigsdalers Udbetaling og skikkeligt Udstyr, Qvittering og Afkald for Fædrene- og Mødrene-arv. Men Gaarden, som udlægges til den umyndige Søn, skal da under en vederhæftig og duelig Formynder; enten drives eller bortforpagtes til Sønnens Fordeel, indtil han har fyldt sit 18de Aar, da Gaarden med alt skal overdrages ham, dog under en Curator.

5) Skulle vor Søn bortdøe, førend han havde tiltrædet Gaarden, da skal det staae i min Kones Magt, at overdrage Gaarden til hvilken af vore Døttre, som Omstændighederne til den Tid lade hende love, at være det nyttigste for Gaarden, for sig og for de Børn, hun endnu kan have uforsørgede. Men den til Gaardens Eie og Besiddelse af Moderen saaledes udkaarne Datter, skal da overdrages Gaarden paa lige den samme Maade, som forhen under 3die Post er anordnet for Sønnen, i hvis Sted og til hvis Rettigheder hun skal indtræde, saa at hun ei skal give noget, fordi at Gaarden bliver hendes Eiendom. Min Grund hertil er, at Gaarden, i hvis af mine Børns Lod den end efter Guds Villie skal falde, ei maae bebyrdes med Giæld, og Beboeren derved svækkes i at drive Gaarden med Kraft og Fordeel; ligesom jeg og haaber, at saa længe Besidderen af den finder sig i god Stand, skal mine øvrige Børn endnu i paakommende Tilfælde have et Sted at tye til, hvilket jeg og derfor paalægger den af dem, som bliver Besidder af samme. Men at den Datter, som i Tilfælde af Sønnens Død fik Gaarden, da enten skal betale sin Penge-Arv tilbage, om hun havde faaet den, eller ikke bekomme den, saa at den kommer de andre Søstre tilgode, fordrer den sande Billighed, hvilket jeg og derfor fastsætter.

Til at bevidne, at dette er vor Disposition med vor Eiendomsgaard og øvrige Formue, hvilken vi med sund Sands, vel beraad Hu og fri Villie, og indbyrdes Overlæg, have forfattet, paa forventende kongelig allernaadigst Confirmation, have vi ikke allene begge selv, baade jeg og min Kone, egenhændig underskrevet denne vor sidste Villie og Disposition; men endog ombedet, saavel vor kiere Sognepræst Hr. Høegh i Gientofte, som vor Naboe, Gaardmand Peder Jensen, at de denne vor Disposition med os til Vitterlighed ville underskrive og forsegle.

Steenggaard, den 17de Dec. 1787.

Cornelius Lorentsen.

Johanne Laurits Datter.

At oventegnede Ægtefolk have i vores Overværelse, efter at dette Document tydelig og langsom var blevet oplæst, selv ved at holde ved Pennen underskrevet samme, og at de begge ere ved sund Fornuft, og enige med hverandre i alt forestaaende, bevidne vi med vore Hænders Underskrift.

Datum ut supra [= Dato som ovenfor]

Høegh

P. Jensen²⁶

(L.S.) [præstens laksegl]

7 Tilføjelser om familien og gården

Ved folketællingen 1.7.1787 var der på gården foruden husbond og husmor 8 døtre og 1 søn, og desuden 3 mandlige tjenestefolk. Dette svarer - hvad familien angår - præcist til hvad der nogle måneder senere blev anført i testamentet.

Johanne Laurits Datter og sønnen - Lars Corneliussen - blev på gården deres dage ud, dvs til hhv 1806 og 1822²⁷.

Gården brændte i marts 1808 men blev genopbygget samme sommer, '*stuehuset af grundmur og de tre udlænger af egebindingsværk med klinede lervægge; alle bygningerne var stråtækte. Både i østlængen og i vestlængen var der indkørselsport til gårdspladsen; staldlængen lå i nord og havde plads til 40 kreaturer.*'²⁸

Ved folketællingen i 1801 boede foruden Johanne Laurits Datter og Lars Corneliussen endnu et par af døtrene på gården, endvidere en 6-årig datterdatter af Johanne og endelig var der 3 tjenestefolk, nemlig 2 karle og 1 pige.

Så vidt vides blev 4 døtre gift med gårdmænd. Én - Karen Corneliussen [1778-1861] - er eksempelvis blevet gift med Mads Pedersen i Ledøje og derfor flyttet dertil²⁹; hun fik 4 børn, hvoraf en eller flere døde som små; én - Kirstine - blev født i 1816 og døde i 1881. En anden datter, den yngste - Johanne Corneliusdatter [1784-?] - blev gift 1804 med gårdmand Hans Larsen fra Buddinge³⁰.

Lars Corneliussen's enke solgte gården 4 år efter hans død til Lorents Adzer Bremer for 10.000 rigsdaler³¹; der er (pt) ikke fundet noget om hans eventuelle børn - og ved den efterfølgende folketælling i 1831 har jeg ikke umiddelbart fundet noget af relevans om familien.

På en af Gentofte Kommune's internetsider står: 'I 1887 begyndte tømmerhandleren C.L. Ibsen (1837-1917) at opkøbe store grunde i Gentofte. Målet var at udstykke dem til etage- og villabebyggelse, som der for alvor var ved at komme gang i. I Hellerup købte han Hellerupgård, Lille Mariendal og traktørstedet Slukefter, og i Gentofte blev det til Smakkegård, Rygård, Lundegård og Stengård.'

Gentofte Hospital, det tidligere Gentofte Amtssygehus, blev bygget på Stengaard's grund engang efter 1. Verdenskrig, se fx: <http://www.gentoftehistorie.dk/historier/historie-1232550345-308425-16171.tkl??>

8 Bernstorff-støtten 1773, 1783 ... og 1866

Ved Lyngby-vejen står en støtte for den ældre Bernstorff. Det er ikke den originale støtte, heller ikke det originale sted.

Støtten blev gjort i norsk marmor (på en sokkel af granit) som bestillingsarbejde af Johannes Wiedewelt og sat op i 1783, men idéen til at samles om en støtte for Bernstorff blev allerede drøftet på Eigaard 10 år tidligere, 1.12.1773 - dvs mens denne gård endnu lå i selve Ordrup By og ikke var flyttet ud på sine jorder. Ved mødet på Eigaard dannede man en *Gaardmændenes Forening paa Bernstorffs Gods*³².

Hvornår Wiedewelt blev bedt om at give udkast til støtten ved jeg ikke pt, men han har - formentlig i 1780 - gjort et udkast der viser en bonde på et fundament³³. Måske har Wiedewelt selv lagt sit udkast til side, måske har andre foretrukket noget 'tammere', evt noget mindre udfordrende? Wiedewelt's udkast kan findes på <http://danskebilleder.dk/> - søg efter 'Gentofte' > 'støtte'

ÆRE MINDE EFTER DØDEN
FOR
IOHANN HARTVIG ERNST
GREVE AF BERNSTORFF
SOM GAV—
UDSKIFTEDE HOVNING FRIE ARVELIGE
GAARDE
MED DEM STRÆBSOMHED VELSTAND ALT
TIL MÖNSTER FOR-EFTERSLÆGTEN.
MDCCLXVII.
OPRETTET
AF GODSETS TAKFULDE BEBOERE
MDCCLXXXIII.

En tilsvarende latinsk tekst findes på den modsatte side³⁴.

Støtten blev oprindeligt sat på en bakke ved den daværende Kongevejen, men blev siden flyttet nogle gange fordi vejen skulle udvides. Ved én af flytningerne gik støtten itu; først efter nogle år skal den været blevet rekonstrueret.

Støtten har været samlingspunkt ved særlige festligheder, fx kan man finde en beskrivelse i *Illustreret Tidende* fra 1866 i anledningen af 100-året for hoveriets afløsning på Bernstorff - der stod bl.a.:

'Festen [...] var ikke blot begunstiget af smukt Veir, men, hvad der var endnu heldigere, tillige af den gode og samdrægtige Aand, som er et Særkjende for den danske Bondestand, naar den ikke befinder sig under sine demoraliserende Lederes Indflydelse³⁵. Efter et Besøg ved den til Minde for Bernstorff i Nærheden af Gjentofte opreiste Støtte, der i Dagens Anledning var smykket med Grønt og Flag, begav den forsamlede Menneskemængde, i hvilken naturligviis Bondestanden og særligt det smukke Kjøen var stærkt repræsenteret, sig til Bellevue, hvor et Festmaal, krydret med Sang og Tale, og en derpaa følgende Svingom sluttede den muntre Fest.'

Se nærmere på: http://www.illustrerttidende.dk/iti_pub/cv/main/Forside.xsql?nnoc=iti_pub
[Årgang 7, Nr. 357, 29/07-1866, s. 361 (illustration) og s. 362 (tekst)]

9 Henvisninger og noter

Torkel Baden's kort er øverst tv, inden for kortets ramme, dateret 1765 og 1766, men i bunden th, uden for den egentlige kortramme, står at det er stukket i 1774. Kortet kan findes på: <http://images.kb.dk/present?id=dk003207>; browseren skal kunne tackle billedprogrammet DjVu [et plug-in som kan hentes gratis ved en henvisning fra kb.dk-adressen]. Steenggaard [Stengård] er markeret med et L.

Et kort over Steenggaard kan findes på <http://danskebilleder.dk/> - søgestreng: Gentofte > Stengård. Kortet viser situationen i 1765, men er ajourført pr 1810 hvad gårdens placering angår.

Nærmere om Steenggaard [Stengård] kan læses i L. Gotfredsen: *Gentofte III. Fra Søholm til Ermelunden*, Historisk-topografisk Selskab for Gentofte Kommune, Aug. Olsens Boghandel - Hellerup, 1954.

Nærmere om Eigaard [Eigård] kan læses i L. Gotfredsen: *Gentofte II Fra Tuborg til Bellevue*, Historisk-topografisk Selskab for Gentofte Kommune, Aug. Olsens Boghandel - Hellerup, 1952.

Nærmere om Bernstorff-støtten kan læses i L. Gotfredsen: *Gentofte I Fra istid til nutid*, Historisk-topografisk Selskab for Gentofte Kommune, Aug. Olsens Boghandel - Hellerup, 1951.

Povel Juel's bog *En god Bonde* kan findes i en digital udgave på: <http://holberg.nu/i-dennejueltid.htm>

Denne ePub's adresse:

<http://holberg.nu/ePub/49-Gentofte-bondens-testamente.epub>

- 1 Version 1.0 - 26.08.2012.
- 2 Stenen har - formodes det - oprindelig ligget på Cornelius Lorentsen's gravsted, jf L. Gotfredsen: *Gentofte III*, s. 103.
- 3 Der var flere end Cornelius Lorentsen der var bekymrede over hvordan det skulle gå dem når gårde og jorder blev udskiftet. Én af dem var Jens Nielsen (i Gentofte) der drak sig fra sans og samling da lodtrækningen skulle finde sted - og som fornyede sin rus da lodtrækningen var forløbet heldigt. 'Til sidst' fik han dog taget sig sammen og skaffede sig efterhånden et udkomme der var større end hvad det før havde været. Se L. Gotfredsen: *Gentofte I*, s. 133.
- 4 Steengård [Stengård] lå omtrent hvor Gentofte Hospital ligger i dag, se senere i denne artikel. Navnet stammer [så vidt vides] fra et tidligere stednavn: Stenkildeagre.
- 5 Johannes Wiedewelt var én af de store Holbergianere i generationen efter Holberg selv. Han var blandt de drivende i genudgivelsen af *Peder Paars* [1772] - og bidrog selv med adskillige tegninger hertil, se nærmere i Billeskov Jansen's udgave i *Ludvig Holberg Værker I Tolv Bind*, bd. 2. Wiedewelt var i en periode én af Ove Høegh-Guldberg's 'drabanter', men han blev senere én af dem der - på sin måde - kastede sig ind i de store landboreformer, fx medvirkede han til *Frihedsstøtten*. Wiedewelt kom desuden til at stå for Holberg's gravmæle i Sorø Klosterkirke [1779-1780], se: <http://holberg.nu/Soroe-Klosterkirke.htm> - og efterlod sig nogle Holbergske skitser (ifølge Frederik Meier's biografi over Wiedewelt).
- 6 Ifølge Kirkebogen for Gentofte blev Ungkarlen Cornelius Lorentsen og pigen Johanne Lars Datter af Ordrup 'copuleret' dér 17. maj 1765. Måske stammede Johanne Lars Datter fra Måløv [?], men var pige på en gård i Ordrup By da hun skulle 'copuleres'? [elektronisk opslag 235]. Se evt ODS: <http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=kopulere>.
- 7 Stednavnet er svært at tyde. Måske er 'Moerlef' eller 'Moerløf' = Måløv? Kirkebogen for Måløv-sogn findes ikke på <http://www.sa.dk/ao/> [arkivalieronline.dk] førend fra begyndelsen af 1800-tallet.
- 8 Feltet synes at være tomt? måske er det 'udvisket' af vind og vejr? At dømme efter en notits i kirkebogen døde Johanne Laurits Datter i 1806 [i kirkebogen står: 'Johanne Larsdatter, Gaardmand Cornelius Lorentzens Enke']. Hun må være blevet omkring 62 år gammel.
- 9 Herren var J.H.E. Greve Bernstorff.
- 10 **Peder Jensen** var brorsøn til Hans Jensen og ejede Heslegaard der lå tæt på Stengård [P på Torkel Baden's kort fra 1774]. **Hans Jensen** havde overtaget Bierregaard [Bjerregård] og var ikke alene blevet Bernstorff's, men hele landets første udflytterbonde; han blev i samtiden kendt som *den lærde bonde* og udgav i 1771 *Brev fra Hans Jensen, Selvejerbonde paa det Bernstorffske Gods, til sine Landsmænd, de øvrige Bønder, om de nye Indretninger til Landvæsenets Forbedring i Danmark*. [se: <http://holberg.nu/ePub/50-Hans-Jensen-Bjerregaard.pdf> og <http://holberg.nu/ePub/50-Hans-Jensen-Bjerregaard.epub>] Hans Jensen ejede Bjerregaard frem til 1772 hvor han købte herregården Løvegaard nær Havrebjerg; nogle år efter flyttede han til Slagelse og senere til København. Se nærmere i DBL 1' - <http://runeberg.org/dbl/2/0353.html> - og DBL 3' - via Den Store Danske: <http://www.denstoredanske.dk/> Hans Jensen havde to brødre, den ene - **Jacob Jensen** - havde overtaget Oregaard, senere kaldet Øregaard [Øregård] [T på Torkel Baden's kort]; Jacob Jensen havde osse været blandt de første til at flytte sin gård ud. Den anden bror - **Jens Jensen** - havde overtaget Heslegaard men var død i marts 1771 53 år gammel, hvorefter først konen, senere sønnen overtog den [1776].
- 11 Knud Lyne Rahbek udgav senere - fra 1804 til 1814 - meget store dele af forfatterskabet, se oversigten i: <http://bjoerna.dk/Holberg/Rahbek.htm>. 1815-1817 udgav han 3 bind om 'Holberg som Lystspildigter'.

- 12 Jens Baggesen udgav sine *Comiske Fortællinger* i 1785 - hvor en fortælling om 'Jeppe' indgik, se herom i: holberg.nu 25/2009: <http://holberg.nu/Baggesen-Jeppe.htm>. Senere oversatte Baggesen Holberg's *Niels Klim* fra latin til dansk og fik oversættelsen udgivet i 1789. Se nærmere herom i Billeskov Jansen's udgivelse af oversættelsen i *Ludvig Holberg Værker I Tolv Bind*, bd. 9, s. 12-13.
- 13 Ifølge L. Gotfredsen: *Gentofte III*, s. 32-33, havde Cornelius Lorentzen ved sin død udlånt 8.580 rigsdaler mod pant i 12 forskellige ejendomme i Ordrup, Vangede, Lyngby, Buddinge, Herlev, Målev [Måløv], Herstederne og Brøndbyerne. Renten skal have været 4 pct. Johanne Laurits Datter fortsatte udlånsvirksomheden efter mandens død.
- 14 Stavnsbåndet havde til formål at sikre at der var tilstrækkeligt med 'emner' som fæstebønder og karle - og at der var tilstrækkeligt med karle der kunne udtages som soldater.
- 15 Jens Juel bidrog med en tegning til udgivelsen af Baggesen's oversættelse af *Niels Klim*. Tegningen forestiller Klim under det store fald - Nicolai Abildgaard (som tegnede de øvrige tegninger) fik kasseret sit udkast til 'Faldet' vist nok pga en anstødelig sukkerkringle som Baggesen havde inspireret til, Se nærmere herom i Billeskov Jansen's *Ludvig Holberg Værker I Tolv Bind*, bd. 9, s. 22 (Juel's tegning) og sammesteds tv for s. 233.
- 16 Kasper Monrad skriver i en mail [07.09.2012]: 'Det blev købt på Salonen i foråret 1794 af Johan von Bülow, hvilket fremgår af et brev af 11. marts 1794 fra J. F. Lindencrone til von Bülow: "Salonen i Aar er ypperlig. Professor Juel har sagt mig, at De [har] købt to Landskaber som han har forfærdiget, deriblandt er et med en bondegaard og et oprækkende Uvejr ..." (Citeret i "Caspar David Friedrich og Danmark", Statens Museum for Kunst, 1991, s. 188, kat. 59)'.
- 17 L. Gotfredsen: *Gentofte II*, s. 135.
- 18 Ove Høegh-Guldberg var gennem nogle år professor på Holberg's akademi i Sorø. Han efterfulgte Jens Schelderup Sneedorff som lærer for Arveprins Frederik og var én af dem der 'orkestrerede' et særligt Holbergsk projekt ... der fx indbefattede Johannes Wiedewelt's opstilling af en omfattende serie af mindestøtter ved Jægerspris Slot [1777-1789]. Én af støtterne, måske den enkleste af dem, var til minde om Holberg. En anden del af projektet omfattede **Ove Malling's** samling af 'heltehistorier': *Store & gode Handlinger* [genudgivet af Erik Hansen for DSL i 1992]. Malling's samling beskrev danske, norske og holstenske handlinger, havde national retning, mens Holberg's *Helte- og Heltindehistorier* havde en international. Malling blev senere engageret i 'endnu' en reorganisering af det holbergske akademi i Sorø, se om Malling i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3' udgave der er tilgængelig på internettet: http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/Ove_Malling. Der står bl.a.: 'I nær forbindelse med disse arbejder stod hans indsats for Sorø akademis genoprettelse. I modsætning til hertugen af Augustenborg ønskede M. akademiets genoprettelse som en særlig forskole for statens embedsmænd. 1821 lykkedes det ham at gennemføre denne plan, og på hans personlige forslag fik de levende sprog og adelige idrætter som ridning og fægtning en vigtig plads på timeplanen. Danske embedsmænd måtte på ingen måde være de fremmede underlegne i almindelig verdensmandsoptreden.'
- 19 Christian Høegh anlagde Kildeskoven, der ligger syd for Bernstorff Slot og øst for Gentofte Kirke og By. Hans søn - der efterfulgte ham som præst i Gentofte - navngav Høeghsmindevej efter ham.
- 20 Det er ikke helt utænkeligt eftersom skriftet blev genudgivet efter Juel's død, endda så sent som i 1755.
- 21 H. Hertel var statsvidenskabelig kandidat, cand.polit., og var ansat som sekretær, senere som kontorchef i det kongelige Landhusholdningsselskab.

22 Og 58 Tdr er præcis hvad der er angivet på Torkel Baden's kort fra 1765-1766-1774.

23 Lpd. = Lispund, se ODS: <http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=lispund>

24 Se ODS: <http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=insinuere>

25 Se: ODS: <http://ordnet.dk/ods/ordbog?select=Undertag,3>

26 P. Jensen = Peder Jensen, se tidligere note.

27 Ifølge L. Gotfredsen: *Gentofte III*, s. 33 skødede Johanne Laurits Datter gården til sønnen Lars Corneliussen i december 1807, men eftersom hun var død året før, i 1806, er der måske tale om at skiftebehandlingen først er afsluttet i slutningen af 1807?

28 Ifølge L. Gotfredsen: *Gentofte III*, s. 33.

29 Karen Corneliussen kan findes i Kirkebogen for Gentofte (fødsel og dåb december 1778 og giftermål 1802: digitale opslag 297 og 383) og for Ledøje 1861 hvor det er tilføjet at hun var gårdmand Mads Pedersen's enke (død begravelse: digitalt opslag 134).

30 Gentoftes Kirkebog [elektronisk opslag 396].

31 Ifølge L. Gotfredsen: *Gentofte III*, s. 33.

32 Ifølge L. Gotfredsen: *Gentofte I*, s.140-141.

33 Billedteksten er: 'Projekt til Bernstorffstøtten. Den afsløredes 28.august 1783 på et højdedrag ved Kongevejen syd for Gentofte. I dag står den på Lyngbyvejen lige syd for Kildegårds Plads. Læs mere i L. Gotfredsen: *Gentofte*, bd.1 s.140-41.'

34 PIIS MANIBUS IOHANNIS HARVICI ERNESTI COMITIS DE BERNSTORFF QVI ARVA DISCRETA IMMUNIA HEREDITARIA LÆRGIENDO INDUSTRIAM OPES OMNIA IMPERTIIT IN EXEMPLUM POSTERITATI MDCCLXVII P. S. S. GRATI COLONI MDCCLXXXIII

35 Tidspunktet var 1866, dvs midt i de politiske efterdønninger efter 1864, der fx førte til at Grundloven blev skruet tilbage. Både 'bondevennen' Tscherning og Grundtvig gjorde hvad de kunne for at forhindre tilbageskrivningen.